

УДК 37.018.1:37.035:316.346.2(477)"18/19"

Г. В. Приходько,

аспірант

(Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка)

ann_prihod@mail.ru

АНАЛІЗ ДОСВІДУ СОЦІОСТАТЕВОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В УКРАЇНСЬКІЙ СЕЛЯНСЬКІЙ РОДИНІ XIX – ПОЧ. XX СТ.: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

У статті представлено результати дисертаційного дослідження з проблеми соціостатевого виховання дітей в українській селянській родині XIX – поч. XX ст. Розкрито сутність і стан розробки проблеми соціостатевого виховання дітей в історико-педагогічній ретроспективі, окреслено значення її вивчення для педагогічної науки та практики. Теоретично обґрунтовано та практично продемонстровано наукову доцільність залучення гендерної теорії до аналізу досвіду й традицій сімейного виховання українського народу.

Ключові слова: соціостатеве виховання дітей, українська селянська родина, історико-педагогічна ретроспектива, педагогічна наука.

Постановка проблеми. За умов сьогодення проблематика статі знаходиться на стадії активного вивчення у різних галузях науки, зокрема в історії педагогіки. Актуальність історико-педагогічного дослідження проблем, пов'язаних зі статтю учасників навчально-виховного процесу, зумовлена необхідністю вдосконалення національної системи виховання, оновлення змісту, форм і методів виховного процесу, пошуку адекватних для сучасної соціокультурної ситуації взаємовідносин статей, зокрема у межах родини.

Особливий інтерес у цьому відношенні становить період XIX – поч. XX століття, який представлений різноманітним виховним засобом, що знайшли своє відображення у фольклорі, народних традиціях, звичаях, обрядах, народних іграх тощо. Як зауважує провідна дослідниця історії педагогіки О. Сухомлинська, нового прочитання потребує педагогічний дискурс саме XIX століття через свою значущість, а також через те, що освітньо-виховні ідеї цього періоду заклали основу сучасної вітчизняної педагогічної думки [1: 36]. Є підстави стверджувати, що визначений період характеризувався домінуванням патріархальної свідомості в гендерних відносинах і життєдіяльності найчисельнішої соціальної групи – селянства, включаючи традиційні виховні стратегії та засади сімейного виховання.

У суто науковому плані актуальність проблеми виховання за ознакою статі виявляється у тому, що тривалий час вона залишалася поза увагою дослідників. Незважаючи на те, що останнім часом ця проблематика знаходиться на стадії активного вивчення, недостатньою залишається теоретична й практична розробленість в українській етнопедагогічній науці категорії "соціостатеве виховання" крізь призму гендерного підходу. У вітчизняному історико-педагогічному дискурсі відсутній уніфікований категоріальний апарат стосовно виховання статі в історичній ретроспективі, а також міждисциплінарні праці з цієї проблематики. У цьому зв'язку нагальною видається потреба становлення і розвитку наукових студій, які б торкалися проблеми виховання соціальної статі дітей, яка є наріжною у розумінні витоків взаємодії "чоловічого" і "жіночого" на рівні культури на сучасному етапі у переході до нових егалітарних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення досвіду й традицій соціостатевого виховання стає можливим за рахунок дослідження здобутків вітчизняної етнопедагогічної та етнографічної наук, головними об'єктами яких із 30-х рр. XIX ст. були культура і побут селянства [2: 11]. Проблеми життя, побуту і народних традицій виховання українських дітей у сімейному колі висвітлено у роботах М. Білозерського, Є. Грицака, М. Дерлиці, Н. Заглади, П. Іванова, А. Онищука, Х. Ящуржинського. Перші спроби вивчення особливостей виховання дітей різної статі в українській селянській родині здійснено у працях З. Кузелі, Мр. Грушевського, К. Грушевської. Деякі аспекти сімейної обрядовості та включення до неї хлопчиків і дівчаток досліджували М. Максимович, М. Маркевич, В. Милорадович, П. Чубинський та ін.

Праці названих дослідників стали підґрунтям вивчення української родинної педагогіки й етнокультурних засад сімейного життя, яке було розпочато у роботах вітчизняних дослідників кінця XX ст. З. Болтарович, Г. Горинь, В. Мосіяшенка, В. Постового, М. Стельмаховича, Є. Сявако. Певною мірою досліджено роль і вплив інституту батьківства у процесі становлення особистості дитини та його значення в різні історичні періоди (А. Пономарьов, С. Черепанова, Р. Чмелик, О. Ярошинська та ін.).

За умов сьогодення історико-педагогічні аспекти проблеми соціальної статі та міжстатевих відносин розробляються у роботах В. Кравця, Т. Кравченко, О. Петренко, Н. Слюсаренко та ін. Процеси соціалізації дітей з урахуванням статеві-вікової стратифікації традиційного українського суспільства висвітлено у роботі історика А. Забловського. Дослідженню місця і ролі верстви "діти" у структурі статево-вікового символізму традиційного українського суспільства присвячено історичні доробки І. Щербак.

Аналіз наукової літератури свідчить, що попри накопичення етнопедагогічного матеріалу з проблеми формування і розвитку особистості дітей різної статі в українській селянській сім'ї XIX – початку XX ст., досі не здійснено його комплексний історико-педагогічний аналіз із позиції сучасного наукового знання, а саме гендерного підходу.

Мета статті полягає у тому, щоб на основі гендерного підходу проаналізувати досвід соціостатевого виховання дітей в українській селянській родині XIX – поч. XX ст.

Методологічна основа даного дослідження ґрунтується на розумінні гендеру як історично та соціокультурно сконструйованого комплексу суспільних уявлень про чоловічу та жіночу стать, що детермінує різні парадигми виховання, в межах яких вибудовуються диференційовані моделі соціалізації дівчаток і хлопчиків згідно соціальних очікувань. Основоположним у роботі став гендерний підхід до вивчення історико-педагогічних процесів, що заснований на теорії соціокультурного конструювання статі з властивими йому принципами міждисциплінарності (взаємодії різних соціальних дисциплін у процесі пізнання) і мультикультуралізму (рівності різних суб'єктів у процесі пізнання), які є порівняно новими в сучасному академічному знанні.

Перейдемо до **викладу основних результатів дослідження**. Вивчення широкого кола психолого-педагогічних, етнопедагогічних, етнографічних, соціологічних досліджень, дотичних до проблематики формування і розвитку соціальної статі дітей у сімейному колі, дозволило стверджувати про наступне. Складовою загального процесу сімейного виховання є виховання статі дітей. Зіставлення сутнісних ознак методологічних підходів до аналізу проблеми формування і розвитку статі дітей у сімейному колі (статеворольового і гендерного) дозволило обґрунтувати доцільність використання в історико-педагогічних дослідженнях категорії "соціостатеве виховання". Спираючись на концептуальні напрацювання сучасних педагогів-гендерологів (Т. Дороніну, В. Кравця, О. Луценко, О. Петренко, О. Цокур, Л. Штильову та ін.), таке виховання розглядаємо як складову загального процесу виховання, спрямовану на засвоєння дітьми конкретних знань, оволодіння практичними вміннями і навичками соціально сконструйованого досвіду взаємодії статей в основних сферах життєдіяльності у різних типах суспільств.

Варто наголосити на тому, що ознакою статево-рольового підходу до розробки проблеми соціостатевого виховання є підкреслення відмінностей між статями; розкриття процесу прищеплення дітям традиційно чоловічих і жіночих видів діяльності, вибору ними моделей поведінки з огляду на їхню статеву приналежність; засудження відступу від традиційних моделей взаємовідносин батьків і дітей різної статі.

Спираючись на сучасні історико-педагогічні дослідження, в яких використовується гендерний категоріальний апарат (С. Івах, О. Кікінежді, В. Кравця, О. Литвиненко, З. Нагачевської, О. Петренко, М. Рижкової та ін.), можемо говорити про наступне: особливістю гендерних досліджень означеної проблеми є виявлення і доведення того, що складові процесу сімейного виховання зумовлені не стільки біологічними, а переважно соціально-культурними чинниками (соціально-економічними потребами суспільства, стереотипами щодо соціальних ролей та призначень осіб чоловічої і жіночої статі, усталеними традиціями виховання тощо).

Зазначимо, що застосування гендерного підходу до розробки проблеми соціостатевого виховання дітей у родині минулого передбачає розкриття природи і закономірностей існування й відтворення гендерних стереотипів, ролей, причин пролонгованості гендерних відносин у виховному просторі родини; реконструкцію традиційної системи сімейного виховання, яка нав'язана уявленнями щодо соціального призначення статей; відображення відмінного змісту, принципів, мети й засобів виховання дітей різної статі, оцінки наслідків соціостатевої нерівності хлопчиків і дівчаток у сімейному колі певного історичного періоду.

Застосування гендерної теорії дозволяє констатувати про те, що в реаліях українського села XIX – поч. XX ст. процес сімейного виховання був зумовлений низкою соціокультурних чинників. Серед таких чинників, на наш погляд, вагоме значення мали існуючі на рівні масової свідомості гендерні стереотипи (стандартизовані уявлення про моделі поведінки і риси характеру, які відповідають поняттям "чоловіче" і "жіноче" [3: 19]) та гендерна стратифікація (процес і результат ієрархічного розподілу у суспільстві економічних і соціальних ресурсів за ознакою статі [4: 218]). Вивчення характерних рис і особливостей функціонування гендерної стратифікації у життєдіяльності селянської родини XIX – поч. XX ст. дозволяє визначити, що українські традиції сімейного виховання демонстрували превалювання патріархальних відносин, які знаходили відображення у диференційованих виховних підходах залежно від статі дітей. У межах дослідження "патріархальні відносини" розуміються не лише як "виключне право батька у родині", "залежність членів родини від чоловіка", а як легітимізована традицією система влади, пов'язана із пануванням "чоловічого" у сфері соціальних взаємовідносин.

Чинником утвердження в українській педагогічній традиції практики цілеспрямованого виховання дітей у сімейному колі відповідно до культурних нормативів мужності й жіночності також був релігійний чинник: комплекс різних елементів як власне ідеологічних (архаїчні та християнські вірування, уявлення, міфи), так і релігійної практики (поведінка), котрі пов'язані з віруваннями, обрядами, емоційними переживаннями, церковними закладами, сукупністю моральних норм і вимог до

осіб чоловічої та жіночої статі. У процесі соціостатевого виховання дітей релігійний чинник визначав основне соціальне призначення дівчинки як виконання у майбутньому ролі дружини та обов'язку бути матір'ю, хлопчика – бути намісником Всевишнього на землі [5-7]. На цій підставі можемо стверджувати, що релігійний чинник демонстрував патріархальні традиції виховання дітей, відповідно до яких відбувалося активне перетворення хлопчиків і дівчаток у представників чоловічої та жіночої статі з орієнтацією на "особливе призначення" з обмеженим набором соціальних ролей і моделей поведінки з огляду на їхню біологічну стать та закріплення гендерностереотипних інтересів та уподобань.

Вивчення праць дослідників XIX ст. Б. Грінченка, Є. Грицака, Мр. Грушевського, М. Комарова, А. Малинки, І. Манжури, П. Чубинського та ін. дозволяє окреслити і проаналізувати такі засоби соціостатевого виховання дітей в українській селянській родині XIX – поч. XX ст., як ідеали батька й матері, праця, фольклор, дитячі ігри та іграшки. Залучення категорії "гендер" до їхнього аналізу надає можливість визначити наступне:

1. Українська народна педагогіка виробила і легітимізувала образи люблячої й ласкавої матері та всекараючого, власного батька, який вважався головою родини. Споглядання дітьми таких "ідеальних" образів справжньої жінки-матері та чоловіка-батька й намагання їм відповідати істотною мірою впливало на закріплення ієрархічних норм взаємодії між дітьми різної статі, визначало особливості розподілу сімейних ролей та обов'язків між хлопчиками і дівчатами у селянській родині.

2. Праця як засіб виховання хлопчиків і дівчаток відображала існування у життєдіяльності селянської родини гендерних стереотипів, пов'язаних із розподілом праці між особами чоловічої та жіночої статей та відмінностями у їхній трудовій діяльності. Гендерний аналіз робіт А. Афанасьєва-Чужбинського, Є. Грицака, Н. Заглади, О. Зубченкової та ін. доводить, що розподіл праці за статтю призводив до того, що у дівчаток виникало бажання концентрувати свою увагу та зусилля на приватній (домашній) сфері, у хлопчиків – на досягнення успіхів у суспільно важливих справах і господарчо-виробничих справах.

3. Зміст і сутнісне навантаження українських фольклорних текстів за змістовним характером, з одного боку, відбивали усталені в українській традиції гендерні стереотипи, ролі, норми та гендерні відносини, уявлення про сутність та призначення чоловічої та жіночої статі, їхні соціальні ролі у різних сферах життєдіяльності, відмінності у змісті праці, з іншого, – були частиною вербальної апеляції та каналізації як засобів конструювання батьками гендерної ролі хлопчика й дівчинки у процесі їхнього виховання у сімейному колі.

4. Ігрова культура відігравала важливу роль у процесі інкультурації дітей у якості представників чоловічої чи жіночої статі із відповідними особистісними характеристиками та належними моделями поведінки у сімейній сфері. Застосування гендерного аналізу дозволяє визначити, якщо виконавцями ігор були дівчатка, то батьки зосереджували їх на відтворення дій дорослих жінок задля засвоєння ними пасивної, обслуговуючої ролі матері та господині (ігри "Ластівка", "У глечики", "У чемерицю", "Гуси", "Мак", "У квочки" та ін.). Якщо дійовими особами ігор були хлопчики, то вони опановували ролі голови родини та усього родинного хазяйства (забавки "У города", "У баби", "Володар", "В короля" та ін.) [8-10].

Результати історико-ретроспективного аналізу архівних джерел і маловідомих колекційних видань (М. Білозерського, В. Гнатюка, Б. Грінченка, М. Дерлиці, М. Костомарова, М. Крамаренка, І. Манжури, Е. Олесницької, М. Парлаги, К. Шейковського, фондів Інституту рукописів НБУ – ф. XII, ф. XXXVII, ф. 204 та ін.) свідчать про те, що формами соціостатевого виховання дітей були як індивідуальні, так і колективні. Дослідження указанного питання свідчить, що індивідуальними формами соціостатевого виховання були дії батьків та інших членів сільської громади, пов'язані із народженням, хрещенням, ім'янареченням дітей, змінами у зачісках і одязі, розподілом трудових доручень між ними. Основне завдання таких обрядодій – перетворення новонароджених у "справжніх" чоловіка та жінку, що передбачало у майбутньому дотримання ними певних моделей поведінки й виконання конкретних соціальних ролей у родині й суспільстві.

Згідно положень сучасної теорії соціального конструювання статі у процесі символічної інтеграції малих дітей у сільський соціум хлопчики і дівчатка із об'єктів виховання їхньої статі перетворювалися в активних суб'єктів-носіїв і трансляторів загальноприйнятих норм поведінки і гендерних ролей, культурних характеристик мужності та жіночності.

Серед колективних форм виховання увагу привертає включення дітей до обрядів календарного циклу української селянської родини, яке співпадало з віковим періодом ("років десяти або й менше" [11: 28]), коли хлопчики і дівчатка вже розуміли, що люди поділяться на дві статеві групи. Уважаємо, що свідоме прийняття дітьми своєї приналежності до чоловічої чи-то жіночої статі (гендерна ідентифікація [3: 7]) сприяло їхньому включенню (уже в якості активних суб'єктів) до календарних обрядодійств. У такому випадку виховні впливи батьків органічно поєднувалися уже з керованою власне дітьми поведінкою, які обирали такі її форми, котрі були властиві дорослим особам чоловічої або жіночої статей. Відтак, символічна субординація статей, диференціації соціальних ролей, які демонструвалися й закріплювалися під час обрядодій, сприймалася дітьми в якості культурної норми.

Висновки. Варто зауважити, що ефективність соціостатевого виховання хлопчиків і дівчаток у процесі їхнього залучення до сімейних календарних обрядів багато у чому досягалася завдяки намаганням хлопчиків і дівчаток переймати й дотримуватися поведінки відповідно до статеворольових стандартів задля соціального визнання й схвалення себе як справжніх членів соціуму жіночої або чоловічої статі.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблеми. **Предметом подальшого вивчення** з позиції гендерного підходу може бути проблема трансформації сімейного виховання, взаємин батьків і дітей різної статі в умовах індустріального суспільства на початку XX століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Сухомлинська О. В. Педагогічний дискурс XIX століття – диференціація й інтеграція дітей / О. В. Сухомлинська // Шлях освіти. – 2010. – № 1. – С. 37–42.
2. Пономарев А. П. Развитие семьи и брачно-семейных отношений на Украине / А. П. Пономарев / АН УССР Ин-т ИФЭ им. М. Ф. Рильского ; [отв. ред. И. П. Березовский]. – К. : Наукова думка, 1989. – 320 с.
3. Клещина И. С. Гендерная социализация : [учебное пособие] / И. С. Клещина. – СПб. : Издательство РГПУ им. А. И. Герцена, 1998. – 92 с.
4. Мельник Т. М. 50/50 : Сучасне гендерне мислення : [словник] / Т. М. Мельник, Л. С. Кобилянська. – К. : К.І.С., 2005. – 280 с.
5. Искра Божия. Сборник рассказов и стихотворений, приспособленных к чтению в христианской семье и школ для девочек среднего возраста. Составил протоиерей Гр. Дьяченко. – Москва, 1903. – 494 с.
6. О христианском браке и об обязанностях мужа и жены. Учение св. Иоанна Златоуста. – М. : Мосгорпечат, 1905. – 31 с.
7. Институт рукописей НБУ имени В. И. Вернадского. Ипполит, монах Киево-Печерской Лавры. Семейная жизнь и благополучия. – ф. 160. – spr. 461. – 69 ark.
8. Иванов П. Игры крестьянских детей в Купянском уезде / П. Иванов. – Х., 1889. – 79 с.
9. Институт мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Рильського. "Дитячі та інші грання". Дитячі ігри, забавлянки-задачі. Записані Є. Гаврилей в с. Вертіївка, Ніжинського повіту, Чернігівської губернії. – ф. 28-3. Гнатюк В. 1853-1902 рр. – spr. 301. – 37 ark.
10. ІМФЕ. "Игры крестьянских детей" і "Народные загадки". Матеріали записані на Чернігівщині. Запис П. Н. Солонина. – ф. 28-3. Гнатюк В. 1853-1902 рр. – spr. 64. – 3 ark.
11. Воропай Олекса. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис : [у 2-х томах] / Олекса Воропай. – К. : Мале видавн. підпр-во "Оберіг", 1991. – Т. 1. – 456 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Sukhomlyns'ka O. V. Pedagogichnyy diskurs XIX stolittia – dyferentsiatsiya ta intebratsiya ditey [Pedagogical Discourse of the XIX Century – the Children's' Differentiation and Integration] / O. V. Sukhomlyns'ka // Shliakh osvity [The Way of Education]. – 2010. – № 1. – S. 37–42.
2. Ponomaryov A. P. Razvitie sem'yi i brachno-semeynykh otnosheniy na Ukraine [Family and Matrimonial Relationships Development in Ukraine] / A. P. Ponomaryov / AN USSR In-t IFE' ; [otv. red. I. P. Berезovskiy]. – K. : Naukova dumka, 1989. – 320 s.
3. Klyotsina I. S. Gendernaya sotsializatsiya [Gender Socialization] : [uchebnoe posobie] / I. S. Klyotsina. – SPb. : Izdatel'stvo RGPU im. A. I. Gertsena, 1998. – 92 s.
4. Mel'nyk T. M. 50/50 : Suchasne genderne myslennia [50/50 : Modern Gender Thinking] : [slovyk] / T. M. Mel'nyk, L. S. Kobylans'ka. – K. : K.I.S., 2005. – 280 s.
5. Iskra Bozhiya. Sbornik rasskazov i stikhotvorenyy, prispособlennykh k chteniyu v khristianskoy sem'e i shkol dlya devochek srednego vozrasta. Sostavil protoierey Gr. D'yachenko [God's Sparkle. The Collection of Stories and Verses, Arranged to Reading in the Orthodox Family and Schools for Middle-Aged Girls. Composed by the Archpriest Gr. D'yachenko]. – Moskva, 1903. – 494 s.
6. O khristianskom brake i ob obyazannostyakh muzha i zheny. Uchenie sv. Ioanna Zlatousto [On the Orthodox Marriage and Duties of the Husband and Wife. The Learning of the Saint John Chrysostom]. – M. : Mosgorpechat', 1905. – 31 s.
7. Instytut rukopysiv NBU imeni V. I. Vernads'kogo. Ippolit, monakh Kievo-Pecherskoy Lavry. Semeynaya zhizn' i blagopoluchiya [The Manuscript Institute of the National Ukrainian Library Named after V. I. Vernads'kyy. Hippolytus, the Monk of Kyevo-Pechers'ka Lavra. Family Life and Prosperity]. – f. 160. – spr. 461. – 69 ark.
8. Ivanov P. Igry krest'yanskikh detey v Kupyanskom uезде [Peasant Children's Games in the Kupyanskiy District] / P. Ivanov. – KH., 1889. – 79 s.
9. Instytut mystetstvoznastva, fol'klorystky ta etnologiyi imeni M. Ryl's'kogo. "Dytiachi ta inshi grannia". Dytiachi igry, zabavlianky-zadachi. Zapysani Ye. Gavrylei v s. Vertiyivka, Nizhens'kogo povitu, Chernigivs'koyi guberniyi [The Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology Named after M. Ryl's'kyy. "Children's and Other Games". Children's Games, Entertainment Tasks, Arranged by Ye. Gavrylei in the Village Vertiyivka, Nizhens'kyy District, Chernigivs'ka County]. – f. 28-3. Gnatyuk V. 1853-1902 rr. – spr. 301. – 37 ark.
10. ІМФЕ. "Игры крест'янских детей" і "Народные загадки". Матеріали запysані на Чернігівщині. Запис П. Н. Солонина [The Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology Named after M. Ryl's'kyy. "Peasant Children's Games" and "Folk Riddles". Materials, Written in the Chernigiv Region. Notes by P. N. Solonyn]. – f. 28-3. Gnatyuk V. 1853-1902 rr. – spr. 64. – 3 ark.

11. Voropay Oleksa. Zvychai nashogo narodu. Etnografichnyy narys [Customs of Our Folk. Ethnographical Essay] : [u 2kh tomakh] / Oleksa Voropay. – K. : "Oberig", 1991. – Т. 1. – 456 s.

Матеріал надійшов до редакції 30.05. 2014 р.

Приходько А. В. Анализ опыта социополового воспитания детей в украинской крестьянской семье XIX – нач. XX вв.: состояние, проблемы, перспективы.

В статье представлены результаты диссертационного исследования по проблеме социополового воспитания детей в украинской крестьянской семье XIX – нач. XX вв. Раскрыты суть и степень разработки проблемы социополового воспитания детей в историко-педагогической ретроспективе, обозначено значение ее изучения для педагогической науки и практики. Теоретически сформулирована и практически продемонстрирована целесообразность применения гендерной теории к анализу украинского опыта и традиций семейного воспитания.

Ключевые слова: социополовое воспитание детей, украинская крестьянская семья, историко-педагогическая ретроспектива, педагогическая наука.

Prykhodko A. V. The Analysis of the Children's Social Sex Educational Experience in the Ukrainian Peasant Family of the XIX – the Beginning of the XX Centuries: the Condition, Issues, Prospects.

The article touches upon the results of the thesis, dedicated to the problem of the children's social sex education in the Ukrainian peasant family of the XIX – the beginning of the XX centuries. The author describes the substance and the degree of the problem concerning the children's social sex education in the historical-pedagogical retrospective; the importance of its study for the pedagogical science and practice. The special attention is paid to the necessity of the gender theory treatment and implementation to the analysis of the Ukrainian experience and traditions of the family education. Much attention is given to the gender approach position, means of the children's social sex upbringing in the Ukrainian peasant family, in particular ethnopedagogical ideals, folklore, children's games and toys. The author has described forms of the children's social sex upbringing in the Ukrainian family tradition (the children's individual and group involvement in rituals of life and calendar cycles in the Ukrainian peasant family).

Key words: social sex upbringing, Ukrainian peasant family, historical-pedagogical retrospective, pedagogical science.